

УДК 346.1+347.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.61>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Щербина В.С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
ORCID: 0000-0003-4221-0965*

Щербина В.С. Організаційно-правові форми суб'єктів господарювання.

У статті з урахуванням скасування Господарського кодексу України та прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» аналізується правове становище суб'єктів господарювання та піддається критиці законодавче визначення поняття цих суб'єктів як у зазначеному законі, так і в деяких інших нормативно-правових актах. Виходячи з цього, пропонується виключити з кола суб'єктів господарювання (органів та осіб, що здійснюють господарську діяльність) органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю.

Стверджується, що передбачене проектом Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) обмеження організаційно-юридичних форм юридичних осіб приватного права товариствами та установами залишає поза межами легального визнання окремі громадські формування, а також таких суб'єктів господарювання, як фермерські господарства, дочірні підприємства, кредитні спілки, а тому пропонується положення ч. 1 ст. 93 проекту ЦК України повернути до редакції ч. 1 ст. 83 ЦК України.

Зазначається занадто стисле цивільно-правове регулювання створення та діяльності непідприємницьких товариств як в чинному ЦК України, так і в його проекті, яке навряд чи можна визнати належним щодо визначення правового становища цих товариств з урахуванням сфер їхньої діяльності, у зв'язку з чим відсутні достатні підстави вважати їх універсальною організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права. Зокрема, йдеться про відсутність в ЦК України і в його проекті норм щодо правового становища непідприємницького кооперативу.

Підкреслюється також, що заміна Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» терміну «організаційно-правові форми об'єднань підприємств», яка вживалася в назві ст. 120 Господарського кодексу України, назвою «форми об'єднань юридичних осіб» ускладнила розуміння і значно спотворила саму суть поняття господарського об'єднання.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, юридичні особи приватного права, товариство, непідприємницьке товариство, установа, організаційно-правова форма.

Shcherbyna V.S. Organizational and legal forms of business entities.

The article, taking into account the repeal of the Commercial Code of Ukraine and the adoption of the Law of Ukraine "On the Peculiarities of Regulation of the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms in the Transitional Period and Associations of Legal Entities", analyzes the legal status of business entities and criticizes the legislative definition of the concept of these entities both in the aforementioned law and in some other regulatory legal acts. Based on this, it is proposed to exclude from the circle of business entities (bodies and persons carrying out economic activities) state authorities, local self-government bodies and their officials, as well as bodies of administrative and economic management and control. It is argued that the restriction of organizational and legal forms of private law legal entities by partnerships and institutions provided for by the draft Civil Code of Ukraine (Code of Private Law) leaves certain public formations, as well as such business entities as farms, subsidiaries, credit unions, outside the scope of legal recognition, and therefore the provision of Part 1 of Art. 93 of the draft Civil Code of Ukraine to return to the wording of Part 1 of Art. 83 of the Civil Code of Ukraine.

It is noted that the too concise civil law legal regulation of the creation and activity of non-entrepreneurial associations both in the current Civil Code of Ukraine and in its draft, which can hardly

be considered appropriate in determining the legal status of these associations taking into account the spheres of their activity, in connection with which there are no sufficient grounds to consider them a universal organizational and legal form of legal entities of private law. In particular, it is about the absence in the Civil Code of Ukraine and in its draft of norms on the legal status of a non-entrepreneurial cooperative.

It is also emphasized that the replacement by the Law of Ukraine "On the Peculiarities of Regulation of the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms in the Transitional Period and Associations of Legal Entities" of the term "organizational and legal forms of associations of enterprises", which was used in the title of Art. 120 of the Commercial Code of Ukraine, under the title "forms of associations of legal entities" complicated understanding and significantly distorted the very essence of the concept of an economic association.

Key words: business entity, legal entities of private law, partnership, non-entrepreneurial partnership, institution, organizational and legal form.

Постановка проблеми. Одним із видів учасників господарських відносин, що складаються у сфері економіки, є суб'єкти господарювання, ефективність діяльності яких багато в чому залежить від належного законодавчого врегулювання їх правового становища, стабільності та правової визначеності відповідних норм.

Зміни до законодавства, пов'язані з визнанням таким, що втратив чинність, Господарського кодексу України [1], і прийняттям Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [2], а також зміст проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [3] потребують нового осмислення понять суб'єктів господарювання та їх організаційно-правових форм, які в умовах відмови законодавця від терміну «підприємство» для позначення суб'єкта права можуть стати заміниками терміну «організаційні форми підприємств».

Метою статті є з'ясування суті та ознак суб'єкта господарювання як юридичної особи приватного права і визначення організаційно-правових форм зазначених суб'єктів з метою їх законодавчого закріплення.

Стан опрацювання проблематики. У науці господарського права правове становище суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм у певних галузях та сферах господарювання досліджувалися К.І. Апанасенко, О.А. Беляневич, О.М. Вінник, О.В. Гарагоничем, С.М. Грудницькою, Р.А. Джабраїловим, О.В. Кологойдою, В.К. Мамутовим, В.Г. Олюхою, В.В. Поєдинок, В.В. Резніковою, В.А. Устименком, О.А. Черненко та іншими українськими вченими, проте переважна більшість досліджень цих авторів не стосується нинішнього правового статусу суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж розглядати організаційно-правові форми суб'єктів господарювання, доцільно з'ясувати, кого слід вважати суб'єктом господарювання, і, виходячи з цього, закріпити в законодавстві визначення поняття суб'єкта господарювання, що дозволить усунути протиріччя, які існують в законодавстві і надасть цьому терміну правової визначеності.

Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон 4196) визначив суб'єктами господарювання учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законами.

На нашу думку, недолік цього визначення полягає, *по-перше*, у тому, що за відсутності легального визначення поняття «господарські відносини», під яким у ст. 1 скасованого Господарського кодексу України (далі – ГК України) розумілися відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання, визначити склад учасників господарських відносин неможливо; *по-друге*, в безпідставному віднесенні до суб'єктів, які можуть здійснювати господарську діяльність, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, яке сталося завдяки доповненню абз. 3 ч. 1 ст. 2 Закону 4196 словами «крім випадків, передбачених законом» Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби» [3] і вкотре проілюструвало практику внесення змін до поточних нормативно-правових актів законами, що за своїм змістом далекі від предмету регулювання цими нормативно-правовими актами.

Слід зазначити, що в деяких нормативно-правових актах господарського законодавства, навіть прийнятих в період дії ГК України, поняття суб'єкта господарювання визначалося інакше,

ніж передбачалося кодексом. Наприклад, відповідно до ст. 1 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [4] суб'єкт господарювання – це зареєстрована в установленому законодавством порядку юридична особа (підприємство, установа, організація) незалежно від організаційно-правової форми і форми власності (далі – підприємства та організації) та фізична особа-підприємець, які провадять діяльність на території України.

Не можна визнати вдалим і визначення значно ширшого за суб'єктним складом і за змістом діяльності поняття суб'єкта господарювання в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [5], яке «перейшло» до нього із Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» [6], згідно з яким суб'єкт господарювання – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою; група суб'єктів господарювання, пов'язаних відносинами контролю. Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю в частині їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності.

Обидва закони були ухвалені ще до прийняття ГК України, проте, оскільки відповідні зміни в частині визначення поняття суб'єкта господарювання до них не були внесені, дефініція, вжита в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», продовжує застосовуватися, як і раніше.

Видається, що віднесення до суб'єктів господарювання юридичних осіб публічного права нівелює відмінності між тими юридичними особами, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність (юридичними особами приватного права), реалізуючи господарську компетенцію, з одного боку, і органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також органами адміністративно-господарського управління та контролю, які реалізують надані їм організаційно-господарські (владні) повноваження (юридичними особами публічного права), з іншого.

Відтак, суб'єктами господарювання слід визнавати не всіх учасників господарських відносин, а лише тих юридичних осіб приватного права та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють господарську діяльність. Для цього доцільно сформулювати і закріпити в законодавстві єдине визначення поняття «господарська діяльність», вилучивши його з Господарського процесуального кодексу України, як нормативно-правового акта процесуального законодавства.

Чи зможуть внести ясність у розуміння поняття суб'єкта господарювання організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права, щодо яких йдеться в ч. 1 ст. 93 проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (далі – проект ЦК України)?

Вживання в чинних нормативно-правових актах національного законодавства терміну «організаційно-правова форма» має, головним чином, двояке призначення: 1) для розмежування товариств, установ та інших форм юридичних осіб, встановлених законом; 2) для визнання рівноправності груп суб'єктів господарювання незалежно від організаційно-правової форми чи форми власності (як це має місце при визначенні поняття суб'єктів мікропідприємництва, малого та великого підприємництва в ч. 4 ст. 2 Закону 4196).

Поняття організаційно-правової форми (організаційно-юридичної форми відповідно до проекту ЦК України) юридичних осіб, вжите в ч. 1 ст. 83 Цивільного кодексу України [8] (далі – ЦК України), в інших нормативно-правових актах вживається також для класифікації господарювання (Державний класифікатор «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (КОПФГ) [9]), щодо форм громадських об'єднань (ч. 2 ст. 1 Закону України від «Про громадські об'єднання» [10]).

На наш погляд, не змінила суті організаційно-правових форм об'єднань юридичних осіб (не зважаємо в даному випадку на невідале найменування таких об'єднань. – В.Щ.) заміна терміну «організаційно-правові форми об'єднань підприємств», яка вживалася в назві ст. 120 ГК України, назвою «форми об'єднань юридичних осіб». Вона лише ускладнила розуміння і значно спотворила саму суть поняття господарського об'єднання.

Обмеживши в ч. 1 ст. 93 проекту ЦК України організаційно-юридичні форми юридичних осіб приватного права товариствами і установами, розробники законопроекту залишили поза межами цього переліку об'єднання юридичних осіб, фермерські господарства та громадські формування, які мають статус юридичної особи і не підпадають під ознаки установи у розумінні ч. 3 ст. 83 ЦК України. Лише громадське об'єднання (у формі громадської організації чи громадської спілки) зі статусом юридичної особи визнається ч. 5 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» товариством, основною метою якого не є одержання прибутку.

Так само згідно з ч. 2 ст. 4 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [11] як непідприємницьке товариство створюється об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ).

Втім, занадто стисле цивільно-правове правове регулювання створення та діяльності непідприємницьких товариств в ст.ст. 85, 86 ЦК України та в ст. 95 (попри деяке її розширення) і в ст. 96 Проекту ЦК України, яке навряд чи можна визнати належним щодо визначення правового становища цих товариств з урахуванням сфер їхньої діяльності, не дає підстав вважати їх універсальною організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права. Зокрема, йдеться про відсутність в ЦК України і в його проекті норм щодо правового становища непідприємницького кооперативу.

Пункт 3 ч. 1 ст. 1 Закону України від 15 травня 2003 р № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [12] (далі – Закон) наводить перелік громадських формувань, до якого входять політичні партії, структурні утворення політичних партій, громадські об'єднання, місцеві осередки громадського об'єднання із статусом юридичної особи, професійні спілки, їх об'єднання, організації профспілки, передбачені статутом профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, місцеві осередки творчих спілок, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, їх об'єднання.

При цьому окремі із громадських формувань не мають статусу юридичної особи і реєструються відповідно до ст.ст. 14-16, 25 Закону та Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи [13].

До переліку форм юридичних осіб, не передбачених ч. 1 ст. 93 проекту ЦК України, слід додати і дочірні підприємства, заборона створення яких встановлена ч. 1 ст. 13 Закону 4196 попри те, що стосовно них йдеться в ст. 88 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Така заборона може призвести до неможливості створення на території України дочірніх підприємств іноземних материнських компаній, наслідком чого може стати зменшення іноземних інвестицій [14].

Невизначеним в законодавстві залишається і організаційно-правова форма кредитних спілок, оскільки віднесення їх до фінансових установ, не означає, що вони є установами у розумінні ч. 3 ст. 83 ЦК України. Як встановлено п. 65 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [15], фінансова установа-юридична особа створюється з метою здійснення діяльності з надання фінансових послуг і відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі ліцензії, виданої Регулятором. А якщо взяти до уваги, що фінансові установи згідно з ч. 2 ст. 13 зазначеного Закону здійснюють такі види діяльності з надання фінансових послуг, як: банківська діяльність; діяльність із страхування; діяльність кредитної спілки; діяльність фінансової компанії; діяльність ломбарду; діяльність на ринках капіталу, то важко уявити, що надавачами фінансових послуг є установи, як вони визначені в ЦК України.

Висновки. З урахуванням проведеного дослідження вважаємо, що передбачене проектом ЦК України обмеження організаційно-юридичних форм юридичних осіб приватного права не охоплює всіх форм юридичних осіб приватного права, не вирішує заявленого в Пояснювальній записці до проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [16] завдання модернізації юридичного статусу учасників приватних відносин і породжує правову невизначеність, а тому положення ч. 1 ст. 93 проекту ЦК України доцільно повернути до редакції ч. 1 ст. 83 ЦК України.

Водночас, потребує уточнення визначення поняття суб'єкта господарювання, зокрема, через такі його ознаки, як «учасник господарських відносин», провадження господарської діяльності та її зміст, що дозволить виключити з кола суб'єктів господарювання (органів та осіб, що здійснюють господарську діяльність) органи державної влади, органи місцевого самоврядування і їх посадових осіб, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю. Крім того, завдяки поділу господарської діяльності на підприємницьку (комерційну) і непідприємницьку (некомерційну) непідприємницькі товариства та установи доцільно позбавити права на провадження підприємницької діяльності, оскільки це суперечить їх суті.

Разом з цим, доцільно усунути недоречність у визначенні поняття особистого селянського господарства як господарської діяльності, як це встановлено ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n12> (дата звернення: 1.03.2026).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Втратив чинність 28.08.2025 згідно із Законом № 4196-IX). (дата звернення: 1.03.2026).

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Реєстраційний № 14394 від 22.01.2026. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18> (дата звернення: 1.03.2026).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку з проходженням військової служби: Закон України від 21.08.2025 № 4585-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4585-20#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
5. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
7. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18.02.1992 № 2132-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12/ed20020227/find?text=%D1%F3%E1%27%BA%EA%F2+%E3%EE%F1%EF%EE%E4%E0%F0%FE%E2%E0%ED%ED%FF#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
9. Державний класифікатор України. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. URL: <https://document.vobu.ua/wp-content/uploads/2021/06/f153165n44.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
10. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17?find=1&text=форм#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
11. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 № 2866-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14?find=1&text=товариств#w1_1 (дата звернення: 1.03.2026).
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15?find=1&text=громад+формуван#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
13. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 № 359/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16#n20> (дата звернення: 1.03.2026).
14. Щербина В.С. Організаційно-правові форми підприємств vs організаційно-правових форм юридичних осіб. *Декодифікація господарського законодавства України: соціально-економічні наслідки та завдання законодавчої діяльності* : зб. тез круглого столу (м. Харків, 10 груд. 2025 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. господар. права. Харків : Право, 2026 р. С. 20-23.
15. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 1.03.2026).
16. Пояснювальна записка до проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/c6f41aff-3c53-445a-bcf2-e51143cdbc2> (дата звернення: 1.03.2026).
17. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення: 1.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026